

Стручни чланак

Др Јелена Жунџић Цицварић
Ужички центар за права детета
Директорка програма

Образовање за права детета (ОПД) у образовном систему и раду организација

Ужички центар за права детета кроз пројекат “Права детета су људска права” настоји да оснажи професионалце који раде са децом и за децу да заступају, штите и унапређују права детета у Србији.

Образовање за права детета (ОПД) представља фундаментални сегмент савременог образовног система и обавезу проистеклу из Конвенције о правима детета. Овај рад анализира теоријске поставке ОПД-а, његову структуралну сложеност кроз четири кључне димензије (знања, вештине, вредности и понашање), као и модалитете имплементације у школску праксу. Посебан акценат стављен је на кроскурикуларни (интегрисани) приступ у настави српског језика и књижевности, улогу скривеног курикулума, као и на кључне изазове и дефиците у иницијалном образовању и професионалном усавршавању наставника у Републици Србији.

Шта је образовање за права детета

Образовање за права детета представља једно од основних права детета загарантованих Конвенцијом о правима детета и односи се на учење о правима, за права и кроз права детета.

Оно не обухвата само упознавање деце са одредбама Конвенције, већ и разумевање механизма заштите, улога носилаца одговорности и начина на који се права примењују у свакодневном животу (Jerome et al., 2015).

Суштинска вредност оваквог образовања лежи у томе што оно права детета не посматра као апстрактан правни концепт, већ као оквир који обликује односе, школску културу и дечје искуство одрастања. Деца кроз овај процес развијају знања, вештине, ставове и понашање који им омогућавају да препознају неправду, разумеју сопствену позицију и активно учествују у заједници (Covell & Howe, 2011).

Образовање за права детета упућено је и деци и одраслима. Да би школа била простор у којем се права живе, а не само помињу, неопходно је континуирано образовање наставника, стручних сарадника и креатора образовних политика (Lundy, 2012).

Образовање за права детета у најширем смислу – оспособљавање деце да заступају своја права.

Образовни систем је препознат као најпогоднији за остваривање овог циља, те га је потребно спроводити на свим нивоима, од предшколског до универзитетског, са крајњим циљем оспособљавања деце да заступају своја права. Но, не занемарије се ни важности других система у образовању деце и професионалаца за права детета.

Конвенција о правима детета је први међународни уговор који **признаје улогу удружења грађана** у поступку остваривања права детета и образовања за права детета.

Структурални елементи ОПД-а: знања, вештине, вредности и понашање

Образовање за права детета се не своди на пуко учење појмова и набрајање чланова Конвенције. Оно представља холистички процес који обухвата четири нераздвојне и међусобно повезане компоненте које чине срж ОПД-а:

Компонента	Дефиниција и садржај у контексту ОПД-а
Знања о правима детета	Подразумева упознавање са конкретним члановима и садржајем права из Конвенције. Деца и професионалци морају развити разумевање механизма заштите, као и јасно дефинисање носилаца одговорности (знати шта и како). Знање омогућава деци да разумеју сопствену позицију и препознају неправду.
Стицање вештина	Односи се на развој практичних вештина неопходних за примену права у свакодневном животу. Кључне вештине обухватају: самозаступање и заступање права других, ненасилно решавање конфликта, децентрирање, практиковање демократских процедура, поштовање демократских начела у комуникацији с другима, као и активно поштовање различитости у свакодневним интеракцијама.

Компонента	Дефиниција и садржај у контексту ОПД-а
Развијање вредности	Ова димензија се фокусира на унутрашњу мотивацију и ставове који подржавају људска и дечја права. Она обухвата опште демократске и интеркултуралне вредности суживота: недискриминацију људи, толеранцију, равноправност, слободу и партиципацију. Вредности чине етичку основу на којој се гради однос према себи и заједници.
Понашање	Представља крајњи исход и манифестацију претходних компоненти у пракси. Квалитетно ОПД мора резултирати делањем које је у потпуном складу са усвојеним знањима, вештинама и ставовима. То подразумева акцију – предузимање конкретних корака за заштиту и унапређење људских права.

ОПД је системски препознато и видљиво у образовном систему Републике Србије кроз Закон о основама система образовања и васпитања (ЗСОСВ), опште и међупредметне компетенције (првенствено „одговорно учешће у демократском друштву“), као и кроз исходе у програмима одређених предмета и ваннаставне активности.

Модалитети реализације у образовном систему

Образовање за права детета у школи може се остваривати на неколико комплементарних начина:

1. Кроз садржаје изборног предмета Грађанско васпитање.
2. Кроз ваннаставне активности и час одељенског старешине (ЧОС).

3. Кроз целокупну организацију школског живота као став који је проткан кроз културу и све активности које се остварују у школи (где деца истински живе своја права).
4. Кроскурукуларно (тзв. интегрисани приступ) кроз редовну наставу.

Кроскурукуларни приступ. Кроскурукуларни приступ у имплементацији концепта права детета захтева увезивање курикулума кроз различите предмете (Српски језик, Природа и друштво, Историја, Географија, Грађанско васпитање, уметнички предмети и др.) чиме се правима детета приступа из више перспектива. Интеграција садржаја права детета не сме бити „насилно уметнута“ нити на штету квалитета наставе конкретног предмета, већ треба да допринесе новом квалитету.

У књижевности за децу присутне су вредности на којима се заснива концепт права детета, а које су доминантно демократске, али су истовремено присутни и антимодели тих вредности. Књижевност има потенцијал мењања перцепције, због чега је интерпретација од изузетне важности. Потребно је помоћи деци да изграде критичку дистанцу према тексту, односно да препознају у делу стереотипе и кршења права из данашње перспективе.

Анализа антимодела вредности кроз селектоване текстове у настави

Дискриминација у односу на инвалидитет и физичке карактеристике (медицински модел): Деца са развојним сметњама и инвалидитетом често су приказана стереотипно, чиме се додатно учвршћују стереотипи према њима (као тужни, несрећни, изоловани, без животне радости). У делима као што су *Бајка о лабуду* Десанке Максимовић, *У Олданиним вртovima* Гроздане Олујић и *Хајди* Јохане Шпири (лик Кларе у колицима), снажно се сугерише да инвалидност може и мора да се уклони (нпр. Клара прохода) како би се за такву особу пронашло место у заједници. То је медицински модел схватања деце са инвалидитетом, где се различитост посматра као препрека за срећан живот и интеграцију. Слично се уочава и у Андерсеновим бајкама *Ружно паче* и *Палчица* (одбаченост), као и у бајци *Лепотица и звер*.

(У наредном чланку ће детаљно бити представљени родни стереотипи, дискриминација и дискриминација на основу етничке и националне припадности у садржајима књижевности за децу.)

Методе рада у образовању за права детета

ОПД није само питање садржаја, већ је и питање метода рада. Поштовање права детета на квалитетно образовање не може се остварити без **АКТИВНИХ метода рада** – кооперативног и интерактивног учења, учења по моделу и учења решавањем проблема.

Клисична трансмисивна настава (бивши „екс катедра“ модел где ученик само пасивно слуша) представља и кршење права детета на квалитетно образовање. Неке од препоручених техника за рад у учионици обухватају: трансформативни дијалог, бреинсторминг (олуја мозга), дебату, студију случаја и сл.

Скривени курикулум и његов утицај

Посебну улогу у образовању за права детета има такозвани **скривени курикулум** – вредности, поруке и обрасци понашања које школа шаље кроз свакодневну праксу, а који нису део званичног наставног плана. Он делује кроз имплицитне поруке у учионици: кроз тон гласа, говор тела, гестове, реакције на грешке или питања, као и кроз међусобне односе одраслих.

Посебно важан аспект скривеног курикулума јесте недоследност између онога што се говори и онога што се чини. Када наставник вербално заговара одређене вредности, али их својим поступцима не потврђује, деца ће усвојити модел понашања, а не изговорене речи. Деца уче по моделу, због чега је неопходно усклађивање речи и дела.

Скривени курикулум може репродуковати друштвене неједнакости и стереотипе. Одсуство приказа различитости – особа са инвалидитетом, деце различитог етничког, верског или културног порекла – такође представља поруку скривеног курикулума, јер говори о томе ко се подразумева као „нормалан“ и видљив, а ко је невидљив у заједници. Зато је осветљавање скривеног курикулума кључни корак како би школа постала простор у којем се права живе, а деца доживљавају као активни учесници.

Изазови и дефицити у образовном систему Србије

Имплементација ОПД-а се суочава са озбиљним забрињавајућим изазовима:

- **Скромна знања професионалаца:** Постоји изражен дефицит знања код оних који у образовном систему треба да спроведу ОПД, нарочито у познавању самог садржаја права, препознавању ситуација кршења права и начинима оспособљавања деце да заступају своја права.
- **Погрешно тумачење појма права:** Кључни изазов лежи у томе што се појам права детета погрешно тумачи и своди на опште моралне вредности попут племенитости, емпатије, милосрђа, другарства или патриотизма, уместо на конкретна права која произилазе из Конвенције.
- **Неразумевање партиципације:** Присутно је суштинско неразумевање најбољег интереса детета и принципа партиципације, при чему се у пракси не препознаје и не разликује стварна од квазипартиципације.
- **Дефицити у обуци кадра:** Обука професионалаца о правима детета је на веома ниском нивоу. Ова тема је слабо заступљена кроз иницијално образовање на факултетима (иако су развијени силабуси на 4 учитељска/педагошка факултета у Србији да се ОПД кроскурикуларно интегрише, то је и даље недовољно). Такође, постоји велики дефицит кроз стручно усавршавање, будући да ЗУОВ (Завод за унапређивање образовања и васпитања) није реакредитовао једини преостали програм који се бавио правима детета у образовном сиситему.

Закључак

Образовање за права детета не може се свести на изоловану наставну тему или формални документ. Оно подразумева темељну промену начина на који школа функционише, како се одлуке доносе и како се деца перципирају – као активни учесници, а не пасивни примаоци знања. Сврха ОПД-а јесте синхронизовано развијање знања, вештина, вредности и понашања како код саме деце, тако и код професионалаца, што чини главни предуслов за изградњу демократског друштва.